

Paerewa Paetae

Aronga	Pūtaiao 2.3		
Ingoa	Te whakahāngai huatau pūtaiao ā-nuku ki tētahi āhuatanga e pā ana ki a Papatūānuku		
Kaupae	2	Whiwhinga	4
Marau akoranga	Te Marautanga o Aotearoa		
Kokonga akoranga	Pūtaiao		
Mana rēhita	Kua rēhitatia	Te rā i mana ai	19 Whiringa-ā-rangi 2015
Te rā e arotakengia ai	31 Hakihea 2018	Te rā i puta ai	19 Whiringa-ā-rangi 2015

Te Hononga ki te Marautanga

I ahu mai tēnei paerewa paetae i te Taumata 7 o Te Marautanga o Aotearoa, i whakaputaina e Te Pou Taki Kōrero i te tau 2008.

Te Ao Tūroa, Papatūānuku

4(i) *Ka mārama haere me pēhea te tukanga nukupapa, me ērā atu āhuatanga ā-nuku, e hanga ai, e panoni ai i te mata o Papatūānuku.*

4(ii) *Ka mārama me pēhea e taea ai e ngā mahi a te tangata te whakarerekē i ngā hurihanga e tautoko ana i te ora i runga i a Papatūānuku.*

Ngā Tautake Pūtaiao me ngā Kōrero o Mua

2 *Ka mārama haere ki ngā huatau o te tautake o te mātauranga, kia kite ai i ngā uara taketake o te pūtaiao, he rerekē i ērā o te tangata whenua. Ka mārama haere ki ngā tikanga whakahaere o te mātauranga pūtaiao, me te ako i ngā kōrero mō ētahi tauira whakapai, whakakino rānei. Ka tirohia ētahi take porihanga o ēnei rā e pā ana ki ngā matatika pūtaiao, me pēhea hoki e uruparehia ai.*

E hono ana ki te Papa Whakaako mō te Pūtaiao kei te pae tukutuku nei:

<http://tmoa.tki.org.nz/Te-Marautanga-o-Aotearoa/Taumata-Matauranga-a-Motu-Ka-Taea>

Te Hononga ki ngā Tikanga Aromatawai

Arā ngā Tikanga Aromatawai mō tēnei paerewa paetae, kei te:

<http://tmoa.tki.org.nz/Te-Marautanga-o-Aotearoa/Taumata-Matauranga-a-Motu-Ka-Taea>

Paerewa Paetae

<p>Paetae Te whakahāngai huatau pūtaiao ā-nuku ki tētahi āhuatanga e pā ana ki a Papatūānuku.</p>	<p>Hei tohu i te paetae:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ka whakahāngai i ngā huatau pūtaiao ā-nuku ki ngā mahi a te Māori mō te wāhi ki tētahi āhuatanga e pā ana ki a Papatūānuku, arā: <ul style="list-style-type: none"> – ka whakaahua i taua āhuatanga – ka tautohu i ngā huatau pūtaiao ā-nuku e whai pānga ana.
<p>Kaiaka He kaiaka te whakahāngai huatau pūtaiao ā-nuku ki tētahi āhuatanga e pā ana ki a Papatūānuku.</p>	<p>Hei tohu i te kaiaka:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ka whakataurite i ngā mahi a te Māori ki ngā huatau pūtaiao ā-nuku mō te wāhi ki tētahi āhuatanga e pā ana ki a Papatūānuku.
<p>Kairangi He kairangi te whakahāngai huatau pūtaiao ā-nuku ki tētahi āhuatanga e pā ana ki a Papatūānuku.</p>	<p>Hei tohu i te kairangi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ka kōrero mō ngā pānga o ngā mahi a te Māori me ngā huatau pūtaiao ā-nuku.

Kōrero Āpiti

E whai ake nei ngā whakamārama o ngā tino kupu, kīanga rānei:

<p>whakahāngai</p>	<p>Ko te whiriwhiri i ngā kōrero, ngā ariā me ngā huatau e hāngai ana ki tētahi take kia mārama ai taua take.</p>
<p>tētahi āhuatanga e pā ana ki a Papatūānuku</p>	<p>Ko tētahi āhuatanga ā-rohe e pā nei ki te mata o te whenua, me ō reira āhuatanga whānui, ahakoa kei te kiri, kei te kōpū rānei o Papatūānuku, ahakoa rānei kei te takiwā o te kōhauhau, e whaitake ana ki te Māori, ki tētahi iwi rānei, pērā i:</p> <ul style="list-style-type: none"> • te whakapapa, ngā pūrākau, ngā mōteatea rānei mō t/ētahi kōhatu, pērā i te pounamu, te tūhua, te kiripaka rānei • te whakapapa, ngā pūrākau, ngā mōteatea rānei mō t/ētahi maunga, awa, roto, puia, toka moana, pūkawa, puke, mānia, awatio, kokoru, whanga rānei • ngā āhuatanga o te rū, te hū rānei • tētahi mahi a te tangata e huri ai te mata o te whenua, arā, te keri, te pāpuni, te ngongo wai, te tuku wai rānei, te whakamāramerake, tae atu ki te āhua o tā te tangata whakamahi i te whenua.

<p>ngā huatau pūtaiao ā-nuku</p>	<ul style="list-style-type: none"> • te hanga me te takenga mai o ētahi kōhatu, arā, ngā āhuatanga matū, āhuatanga ōkiko hoki • te pūtake o te rū, o te hū rānei, otirā, ko te kaha rū me te auau o te rū, o te hū rānei, tae atu rā ki ngā āhuatanga o te ariā nukupapa e whai pānga ana • te mimiti, te poke haere rānei o te wai • te ngaruru o ngā hua o te wai i te inati o ngā taiora, pērā i te pākawa ota, i te pākawa tūtaewhetū rānei • te pānga o te ngahere ki te hurihanga waro • ngā āhuatanga o te kōhauhau, o te āhuarangi, o te huarere, otirā ngā pānga o te whenua ki te rangi, o te rangi ki te whenua • te ngawheretanga, otirā, te pānga o te huarere me te taiao o tētahi wāhi ki te ngawheretanga o ngā toka o reira • te hurihanga matū, pērā i te hurihanga waro, hauota, takawai, hāora rānei.
<p>ka whakataurite i ngā mahi a te Māori ki ngā huatau pūtaiao ā-nuku</p>	<p>Ka kōrero mō te ōrite, mō te rerekē rānei o tēnā mātauranga, o tēnā mahi, otirā mō ngā hua, ngā whakararu, ngā taero, ngā uauatanga me ngā huarahi ka wātea mai i aua mātauranga, mahi anō hoki, tae atu rā ki ngā uara i puta ai aua mātauranga me aua mahi.</p>
<p>Ka kōrero mō ngā pānga o ngā mahi a te Māori me ngā huatau pūtaiao ā-nuku.</p>	<p>Ko ngā pānga ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • noho ā-iwi, ā-hapū, ā-whānau rānei, otirā ki ngā tikanga, te reo, me te hauora tangata • taiao me te ao koiora • mātauranga pūtaiao, mātauranga hangarau hoki • ōhanga. <p>Tērā hoki te kōrerohia o ngā mātāpono matatika e hāngai ana.</p>

Kuputaka:

awatio

kokoru

ngaruru

pākawa ota

pākawa tūtaewhetū

pūkawa

te inati o ngā taiora

glacier

bay/fjord

proliferation/abundant growth

nitrate

phosphate

reef

nutrient enrichment/eutrophication

Tātari Kounga

- 1 Me mātua whakamana ngā Kaituku Akoranga me ngā Whakahaere Whakangungu Ahumahi e te Mana Tohu Mātauranga o Aotearoa ka rēhita ai i ngā hua ka puta mai i ngā aromatawai ki ngā paerewa paetae.
- 2 Ko ngā Kaituku Akoranga me ngā Whakahaere Whakangungu Ahumahi kua mana, ā, e aromatawai ana i ā rātou hōtaka ki ngā paerewa paetae, me uru rātou ki ngā pūnaha whakaōrite e tika ana mō aua paerewa paetae.

Ko te tohutoro ki te Mahere Whakamana, Whakaōritenga hoki

0233